

ՎԱՀԵ ՄՆԱՑԱԿԱՆՅԱՆ

ՀՀ փաստաբանների պալատի անդամ

ՀԱՆՑԱԿԱԶՄԻ ՍՈՒԲՅԵԿՏԻՎ ԿՈՂՄԻ ՖԱԿՈՒԼՏԱՏԻՎ ՀԱՏԿԱՆԻՇՆԵՐԸ

Հանցակազմի սուբյեկտիվ կողմի ֆակուլտատիվ (ոչ պարտադիր) հատկանիշների էությունը հասկանալու համար նախ պետք է բացահայտել սուբյեկտիվ կողմի և նրա հատկանիշների էությունը:

Հանցագործության սուբյեկտիվ կողմը անձի գիտակցական և կամային ոլորտներում ընթացող ներքին գործընթացների արտացոլումն է, հանցանք կատարած անձի հոգեբանական վերաբերմունքն իր արարքի նկատմամբ: Այն չափազանց բարդ երևույթ է: Հանցագործության սուբյեկտիվ կողմը կազմող հատկանիշների թվին են դասվում մեղքը, շարժառիթը, նպատակը, ինչպես նաև անձի հուզական վիճակը հանցագործության կատարման պահին:

Հանցակազմի սուբյեկտիվ կողմի պարտադիր հատկանիշը մեղքն է: Մեղքը անձի հոգեբանական վերաբերմունքն է իր կողմից կատարվող հանրորեն վտանգավոր արարքի (գործողության կամ անգործության) և դրա վտանգավոր հետևանքների նկատմամբ, որը դրսևորվում է դիտավորության կամ անզգուշության ձևով: Մեղքի, ինչպես դիտավորության, այնպես էլ անզգուշության բնորոշման ժամանակ օրենսդիրը օգտագործում է միայն երկու հոգեբանական հասկացություններ, ինչպիսիք են գիտակցությունը և կամքը (գիտակցում է, ցանկանում է, գիտակցաբար թույլ է տալիս): Փաստորեն անձի հուզական վիճակը դիտավորության և անզգուշության քրեաիրավական բնորոշման առումով օրենսդիր կողմից չի նախատեսվում: Այն դեպքում, երբ հանցագործության շարժառիթը՝ որպես հանցանք կատարելու որոշակի պահանջմունքներով պայմանավորված ներքին մղում, շատ դեպքերում դրսևորվում է անձի հոգեկան վիճակով պայմանավորված հուզական գործընթացով: Առանձին դեպքերում հանցանք կատարող անձի հուզական վիճակը ձեռք է բերում ինքնուրույն քրեաիրավական նշանակություն (օրինակ՝ աֆեկտի դեպքում): Ինչպես մեղքը, հանցագործության նպատակը և սահմանափակվում է միայն արարքի գիտակցվածու-

թյան և կամային բնույթով:

Այսպիսով, մեղքը հանցակազմի սուբյեկտիվ կողմի պարտադիր հատկանիշն է, առանց մեղքի չկա և չի կարող լինել հանցագործության հանցակազմը: Այն սուբյեկտիվ կողմի պարտադիր հատկանիշն է, որը թույլ է տալիս հանցավոր արարքը տարբերել ոչ հանցավոր արարքից: Սա է պատճառը, որ օրենսդիրը անչափ մեծ տեղ է հատկացրել մեղքին՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 9-րդ հոդվածում ամրագրելով, որ անձը ենթակա է քրեական պատասխանատվության միայն հանրության համար վտանգավոր այնպիսի գործողության կամ անգործության և հանրության համար վտանգավոր հետևանքների համար, որոնց վերաբերյալ նրա մեղքը հաստատված է իրավասու դատարանի կողմից:

Նույն հոդվածի 2-րդ մասում սահմանված է, որ օբյեկտիվ մեղսայնացումը՝ առանց մեղքի վնաս պատճառելու համար քրեական պատասխանատվությունը, արգելվում է:

Քրեական իրավունքի տեսությունը, ինչպես նաև դատական պրակտիկան ելնում է նրանից, որ ըստ մեղքի պատասխանատվության սկզբունքը չի սահմանափակվում միայն անձի հոգեբանական վերաբերմունքով (որը դրսևորվում է դիտավորությամբ կամ անզգուշությամբ) կատարվող հանրորեն վտանգավոր արարքի (գործողության կամ անգործության) հանդեպ, այլև հնարավոր վտանգավոր հետևանքների նկատմամբ: Կատարվող հանցագործության յուրաքանչյուր հանգամանք, հատկապես ծանրացնող, կարող է ներառվել մեղադրանքի ծավալում միայն այն դեպքում, եթե դրանց առաջացման կապակցությամբ դատարանի որոշմամբ հիմնավորված կլինի անձի մեղքը, այսինքն՝ անձի հոգեբանական վերաբերմունքը հանրորեն վտանգավոր հետևանքների առաջացման նկատմամբ՝ դրսևորված դիտավորությամբ կամ անզգուշությամբ:

Ի տարբերություն մեղքի՝ հանցագործության շարժառիթը, նպատակը և հույզերը հանդի-

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

սանում են հանցակազմի սուբյեկտիվ կողմի ֆակտուալ հատկանիշներ:

Անհրաժեշտ է ընդգծել, որ նախաքննության մարմինների և դատարանների պրակտիկայում հանցակազմի բոլոր հատկանիշներից հատկապես բարդ է հանցակազմի սուբյեկտիվ կողմի հավաստումը: Եվ սա հասկանալի է, քանի որ կարողանալ հասկանալ հանցանք կատարած անձի մտքերը, մտադրությունները, ցանկությունները, զգացմունքները շատ ավելի բարդ է, քան որոշել հանցագործության օբյեկտիվ հանգամանքները: Վերը նշված պատճառներով էլ բացատրվում է հանցագործության կատարման ժամանակ հանցավորի շարժառիթը, նպատակը և հույզերը բացահայտելու անհրաժեշտությունը:

1. Հանցակազմի սուբյեկտիվ կողմի ֆակտուալ հատկանիշների հասկացությունը

Մեղքի հետ միասին մարդու ներքին աշխարհը կատարված արարքի հետ փոխկապակցված է շարժառիթի, նպատակի և հույզերի միջոցով: Սուբյեկտիվ կողմի այս հատկանիշները օրենսդրի կողմից նախատեսվում են ոչ բոլոր հանցագործություններում, սակայն այն դեպքում, երբ դրանք, կամ դրանցից մեկը նախատեսված են հանցակազմում, ապա այդ հատկանիշները արդեն ստանում են պարտադիր բնույթ, և դրանց բացակայությունը առաջացնում է նաև քրեական պատասխանատվության ենթարկելու անհնարինություն: Սակայն բոլոր հանցագործությունների պարագայում էլ սուբյեկտիվ կողմի ֆակտուալ հատկանիշները, չլինելով պարտադիր, այնուամենայնիվ արդարացի պատիժ նշանակելու առումով էական նշանակություն ունեն՝ հանդես գալով որպես պատիժը ծանրացնող կամ մեղմացնող հանգամանք:

Հետևաբար սուբյեկտի մեղսունակության հիմքերը և սահմանները կախված են ոչ միայն մեղքի ձևից և բովանդակությունից, այլև մեծամասամբ այլ հոգեբանական հանգամանքներից, մասնավորապես՝ շարժառիթից և նպատակից: Շատ դեպքերում առանց հանցագործության շարժառիթը և նպատակը բացահայտելու հնարավոր չի լինում որոշել անձի մեղքի բովանդակությունը, հանցավոր արարքը սահմանազատել իրավաչափ գործողությունից¹:

Այսպիսով, հանցագործության շարժառիթի և նպատակի բացահայտումը հանդիսանում է հան-

ցակազմի պարտադիր պայման: Այսպես իրավաբանական գրականության մեջ երկար ժամանակ խուլիզանությունը համարվում էր անշարժառիթ հանցագործություն, սակայն վերջերս մի շարք քրեագետներ որպես խուլիզանության շարժառիթ նշում են անձի ինքնահաստատվելու պահանջմունքը:

Սուբյեկտի մեղսունակության ծավալը, բովանդակությունը, սահմանները շատ դեպքերում կախված են դրսևորված շարժառիթի, նպատակի և հույզերի առանձնահատկություններից, վերջիններիս ձևավորման մեխանիզմից, փոխկապակցվածության պայմաններից և այլն:

2. Շարժառիթը դիտավորությամբ կատարվող հանցագործություններում

Իրավաբանական գրականության մեջ հանցագործության շարժառիթի հասկացության² վերաբերյալ միանշանակ ձևակերպում չկա:

Համադրելով գրականությունում առկա մոտեցումները՝ կարելի է տալ հետևյալ ձևակերպումը. հանցագործության շարժառիթը անձի գիտակցական մղումն է, որով անձն առաջնորդվել է հանցագործության կատարման ժամանակ, այլ կերպ ասած, հանցագործության շարժառիթը հանցանք կատարելու որոշակի պահանջմունքներով պայմանավորված ներքին մղումն է, նպատակին հասնելու ցանկությունը:

Այնուամենայնիվ, չնայած շարժառիթի ծագումնաբանության մասին բազմաթիվ գիտնականների միմյանցից տարբերվող մոտեցումներին՝ նրանք բոլորն էլ միակարծիք են այն հարցում, որ շարժառիթը հանդիսանում է հանցավոր պահվածքի³ այնպիսի մղում, որը իրենից ներկայացնում է վերջինիս ներքին շարժիչ ուժը, այդ պահվածքի ձևավորման աղբյուրը:

Մարդկային յուրաքանչյուր արարք հիմնականում կատարվում է միաժամանակ մի քանի շարժառիթներով: Սակայն դրանցից մեկը յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում հանդիսանում է արարքի գլխավոր շարժառիթը:

Այս առումով կարևոր նշանակություն ունի այն հանգամանքը, որ շարժառիթը բացահայտում է անձի ձգտումը իրականացնելու որոշակի գործողություններ (անգործություն), ի տարբերություն զգացմունքի՝ այն հանդես է գալիս կոնկրետ ընդգծված բնույթով և հանդիսանում է տվյալ գործողու-

www.lawinstitute.am

թյանը (անգործություն) դրող ուժը:

Որպես կանոն անձը ամբողջությամբ չի գիտակցում արարքի իրական շարժառիթները: Արարքների շարժառիթների բացահայտման բարդ բնույթը հաճախ անդրադառնում է իրավապահ մարմինների և դատարանի կողմից հանցագործությունների ճիշտ որակման վրա: Վերջիններս անհրաժեշտ ուշադրություն չեն դարձնում հանցագործության իրական շարժառիթների և նպատակների բացահայտմանը՝ բավարարվելով միայն դրանց արտաքին հատկանիշների վերլուծությամբ: Դրա արդյունքում ոչ միայն հանցագործություններն են սխալ որակվում, այլև դա ազդում է քրեական պատասխանատվության և պատժի անհատականացման վրա:

Դիտավորությամբ կատարվող հանցագործություններում շարժառիթները կարող են հանդես գալ որպես հիմնական հատկանիշ կամ որպես ծանրացնող հանգամանքներով զուգորդված հանցակազմի հատկանիշ (որպես ծանրացնող հանգամանք)⁴:

Իրավաբանական գրականության մեջ առկա են հանցագործության շարժառիթի դասակարգման տարբեր մոտեցումներ՝ ըստ հասարակական վտանգավորության բնույթի, ուղղվածության, ըստ դրանց վտանգավորության աստիճանի և այլն: Պետք է նշել, որ հանցագործության շարժառիթի դասակարգումը հարաբերական է:

Հանցագործության շարժառիթները կարելի է դասակարգել ըստ հանցագործությունների ծանրության աստիճանի.

- ա) հակահասարակական շարժառիթներ՝ քաղաքական, շահադիտական, ագրեսիվ բնույթյամբ պայմանավորված,
- բ) կեղծ հասարակական շարժառիթներ՝ առանձին հասարակական խմբերի շահերով պայմանավորված,
- գ) շարժառիթներ, որոնք հասարակության կողմից ընդունված են, սակայն արարքի կատարման ընթացքում վեր են ածվում հակահասարակականի (հանցանք կատարած անձին բռնելու համար անհրաժեշտ միջոցների սահմանազանցումը):

Շարժառիթները, լինելով մարդու հոգեվիճակի մասնիկներ, սերտորեն կապված են արտաքին աշխարհի հետ: Դա, այսպես ասած, շարժառիթի գեներտիկ կապն է արտաքին աշխարհի հետ. ինչպիսին աշխարհն է, այդպիսին էլ շարժառիթ-

ներն են:

Այնուամենայնիվ, գոյություն ունի նաև մեկ այլ, այսպես ասած, ֆունկցիոնալ կապ շարժառիթի և արտաքին աշխարհի միջև. դա կապն է դրող ուժի և առարկայի միջև:

Այլ կերպ ասած, շարժառիթը ոչ միայն գուտ սուբյեկտիվ կատեգորիա է՝ արտաքին աշխարհի հետ որևէ առնչություն չունեցող, այլ շարժառիթը անձի սուբյեկտիվ հակազդեցությունն է, որն առաջանում է արտաքին աշխարհի հանդեպ մարդու վերաբերմունքից: Հենց այդ պահից էլ առաջանում է ցանկությունը, և առարկան սկսում է մարդուն դրդել գործողությունների:

Վերոգրյալից հետևում է, որ մարդու վարքագծի մեջ շարժառիթը իրականացնում է բազմաբնույթ գործառույթներ, որոնցից գլխավորները երկուսն են՝ դրող և միտքը ձևավորող⁵:

Շարժառիթի դրող կողմը կարելի է բնութագրել որպես գործողության դրսևորման ընթացքում կամքի ձևավորման և ուղղորդման աղբյուր: Այս պատճառով է, որ շարժառիթը համարում են գործողության կատարման ներքին շարժիչ ուժը:

Շարժառիթի՝ որպես անձի միտքը ձևավորող կողմի դերը անչափ մեծ և բարդ է, քանի որ այս փուլում անձի ներաշխարհում առաջանում է նպատակը. անձը սկսում է գնահատել առաջացած մղումները՝ ելնելով սոցիալական պահանջներից և նշանակությունից: Մղումների առարկայացման ընթացքում կատարվում է ընտրություն:

Հենց շարժառիթի միտքը ձևավորող գործառույթը թույլ է տալիս ուսումնասիրել վերջինիս սոցիալական հատկանիշները, կարողանալ սահմանազատել շարժառիթները մեկը մյուսից կամ որոշել նույն շարժառիթի տեսակը:

Այս գործառույթը մեզ հնարավորություն է տալիս դասակարգելու հանցագործությունների շարժառիթները:

Այսպիսով, հանցագործության շարժառիթը պետք է հաշվի առնել հանցագործության որակման ժամանակ, պատժի նշանակման բնույթի և չափի ընտրության հարցում:

Հանցագործության որակման վրա ազդում են այն շարժառիթները, որոնք հանցակազմում նախատեսված են որպես սուբյեկտիվ կողմի պարտադիր հատկանիշներ:

Կարծում ենք, որ հանցագործության շարժառիթը բոլոր դեպքերում պետք է հաշվի առնել՝

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

քրեական պատասխանատվության ենթարկելու կամ քրեական պատասխանատվությունից ազատելու հարցը լուծելիս, պատիժը նշանակելիս:

3. Նպատակը դիտավորությամբ կատարվող հանցագործություններում

Սուբյեկտի մեղավորությունը որոշելու առումով ոչ պակաս կարևոր դեր է խաղում նաև հանցագործության նպատակը: Ինչպես արդեն նշել ենք, անձի վարքագիծը պայմանավորված է ոչ միայն շարժառիթով, այլև նպատակով՝ այն ցանկալի արդյունքների պատկերացումով, որին ձգտում է հասնել անձը՝ կատարելով այս կամ այն գործողությունը:

Ցանկացած գործողության տարբերակիչ հատկանիշը դրա նպատակաուղղվածությունն է: Մարդը մինչ որևէ գործողություն կատարելը ձևավորում է նպատակ (արդյունք, պատկեր), որին ձգտում է հասնել իր կողմից կատարվող արարքների միջոցով:

Որպես հոգեբանական երևույթ՝ նպատակը սերտորեն կապված է շարժառիթի հետ և կարծես հանդես է գալիս որպես արարքի կատարման մղող հիմնական գիտակցական ուժ: Մակայն պետք է նշել, որ նրանք բնութագրում են հանցագործության ընթացքի տարբեր կողմեր: Շարժառիթը պատասխանում է այն հարցին, թե ինչու է մարդը կատարում այս կամ այն գործողությունը, իսկ նպատակը՝ թե ինչի համար է այն կատարվում: Նպատակը որոշում է գործողության ուղղությունը, այն մեծապես բնութագրում է արարքը, քան անձին: Ֆ. Գ. Գիլյազևի կարծիքով նպատակը կատարում է ռազմավարական գործառույթ կատարվող արարքի նկատմամբ⁶:

Անհատի նպատակը ոչ միայն ուղղորդում է գործողությունը, այլև հաճախ հանդես է գալիս որպես դրա նպատակաուղղվածության և ակտիվության աղբյուր: Այս դեպքում այն կարծես միանում է շարժառիթին և դառնում է արարքի կատարման մղող հիմնական գիտակցական ուժը:

Նպատակը ոչ միայն ուղղորդում է գործողությունը, այլև կանխորոշում է միջոցների, եղանակների համակարգը, որոնց միջոցով կատարվող գործողությունը պետք է բերի ցանկալի արդյունքների: Ինչպես իրավագիտորեն նկատում են Կ. Մարքսը և Ֆ. Էնգելսը, «նպատակը, որպես կանոն, կանխորոշում է մարդու գործողությունների եղա-

նակը և բնույթը»⁷:

Նպատակի բազմաբնույթ լինելը իր արտացոլումն է գտել նաև քրեական իրավունքում, և այդ ամենը պետք է հաշվի առնել սուբյեկտի մեղավորությունը որոշելիս: Մակայն մեղավորության հարցը որոշելուն պետք է նախորդի նպատակի, դրան հասնելու եղանակների և միջոցների վերաբերյալ անհրաժեշտ վերլուծություն և դրանց տրվի համապատասխան սոցիալական գնահատական: Առանց դրա, մույնիսկ նպատակը հաշվի առնելով, հնարավոր չէ որոշել սուբյեկտի մեղավորության հարցը: Նպատակը իրոք կարող է լինել բարի, ասենք բարելավել ընտանիքի նյութական դրությունը, սակայն այդ նպատակին հասնելու միջոցները տարբեր են՝ արդար վաստակել, գողանալ, կատարել ավագակային հարձակում և այլն:

Այժմ անդրադառնանք նպատակի քրեաիրավական նշանակությանը, երբ այն ընդգրկված է քրեական օրենսգրքի հատուկ մասի հոդվածի դիսպոզիցիայում որպես հանցակազմի սուբյեկտիվ կողմի պարտադիր հատկանիշ:

Նման դեպքում արարքում նպատակի բացակայությունը կնշանակի տվյալ հանցակազմի բացակայություն: Օրինակ՝ կեղծ վճարային փաստաթղթեր՝ արժեթղթեր կամ արժույթ, արժեթուղթ չհամարվող, սակայն գույքային իրավունքների մասին վկայող, դրանք սահմանող կամ տրամադրող այլ փաստաթղթեր պատրաստելու կամ իրացնելու համար անձը պատասխանատվության կենթարկվի միայն այն դեպքում, երբ դա կատարել է իրացնելու նպատակով (Քր. օր. 203-րդ հոդված):

Նպատակը կարող է կարևոր դեր խաղալ նաև, երբ անհրաժեշտ է հանցագործության մի հանցակազմը սահմանազատել մյուսից: Օրինակ՝ պետական, քաղաքական կամ հասարակական գործչի սպանությունը կորակվի 305-րդ հոդվածով միայն այն դեպքում, երբ այն կատարվել է նրա նշված գործունեությունը դադարեցնելու նպատակով: Փաստորեն նպատակը պարզելու արդյունքում մենք կարողանում ենք հասարակ սպանությունը տարբերակել պետական, քաղաքական կամ հասարակական գործչի սպանությունից:

Նպատակը հանդես է գալիս նաև որպես հանցակազմը ծանրացնող կամ մեղմացնող հանգամանք, և պետք է հաշվի առնել պատժի բնույթի և չափի ընտրության ժամանակ:

Գրականության մեջ նպատակը, ինչպես

շարժառիթը, դասակարգվում է: Դեռևս Ի. Կանուր նպատակը դասակարգել է տեխնիկականի, պրագմատիկի և կատեգորիկի:

Ըստ իրենց սոցիալական բնույթի՝ նպատակները կարող են լինել օգտակար, վնասակար կամ չեզոք: Ըստ որոշակիության՝ նպատակները կարելի է դասակարգել կոնկրետացվածի և չկոնկրետացվածի: Նպատակին հասնելու տեսանկյունից կարելի է բաժանել հասանելի և անհասանելի նպատակներ: Հաշվի առնելով նպատակների իրականացման հնարավորությունը՝ իրական և վերացական նպատակներ: Նպատակներին հասնելու ժամանակային բնույթից ելնելով՝ տարբերակում են մոտակա, հեռակա և կատարվելիք նպատակներ: Ավարտվածության տեսանկյունից նպատակները բաժանվում են սկզբնականի, միջանկյալի և ավարտականի: Բարոյականության առումով նպատակները լինում են բարձրագույն, ազնիվ և աննշան:

4. Նպատակի և շարժառիթի նշանակությունը անզգուշությամբ կատարվող հանցագործություններում

Տեսության մեջ և պրակտիկայում անորոշությունները էլ ավելի մեծ են անզգուշությամբ կատարվող հանցագործությունների ժամանակ շարժառիթի և նպատակի դերի բնորոշման հարցում:

Դա պայմանավորված է բազմաթիվ հանգամանքներով: Նախ և առաջ այն պատճառով, որ բազմաթիվ գիտնականներ ընդհանրապես հերքում են շարժառիթի և նպատակի առկայությունը անզգուշությամբ կատարվող հանցագործություններում: Բացի այդ՝ շարժառիթն ու նպատակը, այդպիսի հանցագործություններում ունենալով ձևավորման և դրսևորման այլ մեխանիզմ, ոչ միշտ են բացահայտվում. էլ չենք խոսում դրանք բացատրելու և նկարագրելու մասին:

Այս տեսակետի կողմնակիցները նշում են, որ շարժառիթ ու նպատակ անզգուշությամբ կատարվող հանցագործություններում չեն կարող լինել: Շարժառիթն ու նպատակը հանդես են գալիս հանցավորի վարքում, ինչը հանգեցնում է անզգուշությամբ կատարված հանցանքի⁸:

Կարծում ենք՝ մնան մոտեցումը չի արտացոլում անզգուշությամբ կատարվող հանցագործությունների բուն հոգեբանական մեխանիզմը, որովհետև անզգուշությամբ կատարվող հանցագործու-

թյուններում շարժառիթի ու նպատակի բացակայության դեպքում էլ այդ հանցագործությունները կամային են:

Կամքն էլ իր հերթին չի կարող գոյություն ունենալ առանց շարժառիթի, ինչպես որ այն չի կարող գոյություն ունենալ և դրսևորվել առանց գիտակցության: Միայն այդ դեպքում կարելի է խոսել կամային գործողությունների (անգործության) մասին և այն դարձնել քրեաիրավական գնահատականի առարկա:

Իրավաբանական գրականության մեջ այս կապակցությամբ նշվում է, որ անզգուշությամբ կատարվող հանցագործություններում կամքի բովանդակության առանձնահատկությունը կայանում է նրանում, որ նրանք ունենում են սեփական շարժառիթն ու նպատակը, որոնք չեն տարածվում հանրոքեն վտանգավոր հետևանքների վրա: Այս հանցագործություններում հանրոքեն վտանգավոր հետևանքները հանդիսանում են ոչ թե անձի գործողությունների նպատակ, այլ այդ գործողությունների ածանցյալ արդյունք⁹: Նման մոտեցումի ենք հանդիպում Բրայնինի աշխատություններում, ով նշում էր, որ դիտավորությամբ կատարվող հանցագործություններում գոյություն ունեն շարժառիթներ, իսկ անզգուշությամբ կատարվող հանցագործություններում՝ հանրոքեն վտանգավոր վարքագծի շարժառիթներ, որոնք առաջացրել են հանրոքեն վտանգավոր հետևանքներ¹⁰:

Կիսելով գրականությունում առկա մոտեցումը այն մասին, որ անզգուշությամբ կատարվող հանցագործությունները ունենում են սեփական շարժառիթն ու նպատակը, այնուամենայնիվ, կարծում ենք, վիճելի է այն պնդումը, որ հանրոքեն վտանգավոր հետևանքները անզգուշությամբ կատարվող հանցագործություններում հանդիսանում են ոչ թե գործողության նպատակ, այլ կողմնակի արդյունք:

Այսպես, Վ. Ա. Յակուշինը գտնում է, որ անզգուշությամբ կատարվող հանցագործություններում շարժառիթի և նպատակի ձևավորման ու դրսևորման մեխանիզմը, կախված անզգուշության մեղքի ձևից, տարբեր է¹¹:

Հանցավոր ինքնավստահության դեպքում շարժառիթն ու նպատակը կապված են գործողության հետ, իսկ հետևանքները ամիջական և ուղղակի են, ինչպես հաճախ լինում է դիտավորության դեպքում: Օրինակ՝ տաքսու վարորդը ուղևորի խնդ-

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

րանքով էականորեն գերազանցում է ավտոմեքենայի արագությունը, խախտում է ճանապարհատրանսպորտային երթևեկության կանոնները՝ ցանկանալով օգնել ուղևորին ժամանակին տեղ հասնել, ինչի հետևանքով տեղի է ունենում վրատեր: Տվյալ դեպքում վարորդի գործողությունները նպատակաուղղված են և ունեն շարժառիթներ: Նպատակաուղղվածությունը չի արտահայտվում միայն նրանում, որ անձը ցանկանում էր ուղևորին առանց ուշացնելու տեղ հասցնել (վերջնական նպատակ), այլ նախ և առաջ նրանում, որ վարորդը իր առաջ դրել է միջանկյալ նպատակ՝ իր գործողություններով խախտել ճանապարհատրանսպորտային երթևեկության կանոնները՝ որպես վերջնական նպատակին հասնելու անհրաժեշտ պայման:

Միջանկյալ նպատակի շրջանակներում անձը գիտակցում է իր գործողություններով հնարավոր բացասական հետևանքներից որևէ մեկի առաջացման հավանականությունը: Չնայած դրան՝ անձը, այնուամենայնիվ, չի դադարեցնում կամ չի հրաժարվում իր գործողություններից:

Դա բացատրվում է նրանով, որ անձը, չնայած նախատեսում է իր գործողության (անգործության)՝ հանրության համար վտանգավոր հետևանքների առաջացման հնարավորությունը և հավանականությունը, սակայն հիմնվելով ինչ-որ հանգամանքների վրա (մասնագիտական փորձ, արագ կողմնորոշվելու ունակություն, ավտոմեքենայի հնարավորություններ և այլն)՝ հույս է ունենում կանխել դրանք:

Հանցավոր ինքնավստահության դեպքում առանձնահատուկ է դրսևորվում մաս շարժառիթը: Այն դրսևորվում է ոչ թե ուշացողին օգնելու ցանկությամբ, այլ ավելի շատ գումար աշխատելու, դիմացիների բարեհաճությունը ստանալու և այլ մղումներով: Չնայած անձը գիտակցում է իր կողմից կանոնները խախտելու հանգամանքը, սակայն ներքին մղումը գերակշռում է այն և հաղթահարում սոցիալական արգելքները:

Այսպիսով, հանցավոր ինքնավստահության դեպքում առկա են շարժառիթն ու նպատակը, սակայն նրանց առանձնահատկությունը կայանում է նրանում, որ բազմազան են, ճյուղավորված և հիմնված թեթևամիտ հաշվարկների վրա: Երբ ցանկալի և գիտակցված հակաիրավական արարքը հակակշռում է ակտիվ գործողություններով դրանց հնարավոր վրա հասնելիք հետևանքները կանխելու:

Յուրահատուկ դրսևորում են ստանում շարժառիթն ու նպատակը հանցավոր անփութության դեպքում: Ուսումնասիրողները ելնում են նրանից, որ գործողությունները հանցավոր անփութության դեպքում ևս նպատակաուղղված են և ունեն շարժառիթներ, չնայած ոչ շարժառիթը, ոչ նպատակը փոխկապակցված չեն և որևէ առնչություն չունեն փաստացի վրա հասած հետևանքների հետ: Անփութության դեպքում անձը չի նախատեսում հանրորեն վտանգավոր հետևանքների առաջացումը, քանի որ իր կողմից մինչ այդ բազմիցս կատարված նմանատիպ գործողությունները չեն հանգեցրել նման արդյունքի:

Հանցավոր անփութության դեպքում ևս անձը գիտակցում է իր կողմից որոշակի հրահանգներ, հրամաններ, դրույթներ, օրենքներ, կեցության կանոններ և այլն խախտելու հանգամանքը: Այսինքն՝ անձը նպատակ է դնում խախտել ավանդական կամ սահմանված վարքագծի կանոնները: Իսկ գործողության նպատակի և ուղղվածության հիմքում ընկած է շարժառիթը: Հանցավոր անփութության դեպքում շարժառիթը որոշվում է գործողությամբ:

Օրինակ, համապատասխան ունակություններ չունեցողը, ով նախկինում բազմիցս կատարել է նույն գործողությունները, որոշում է կառավարել վերամբարձ կռունկ՝ չնախատեսելով իր գործողություններով նյութական վնաս կամ մարդկային զոհեր տալու հնարավորությունը: Սակայն ներքին մղումները (համարձակությունը ցույց տալու ցանկությունը, ամենագիտությունը, անվախությունը և այլն) կատարվող գործողությունների միջոցով ստանում են սոցիալական բնույթ, որոնք հաշվի չեն առնում, հաճախ մաս արհամարհում են ներկայացվող պահանջները: Ստեղծված իրավիճակը սխալ գնահատելու հետևանքով անփութությամբ գործող անձը, իրական հնարավորություն ունենալով նախատեսել վտանգավոր հետևանքները, բավարար շրջահայացություն, ուշադրություն և խոհեմություն չի ցուցաբերում այդ հետևանքների առաջացումը թույլ չտալու համար, թեև տվյալ իրադրությունում պարտավոր էր և կարող էր նախատեսել դրանք:

Այսպիսով, կարելի է եզրակացնել, որ սուբյեկտիվ մեղսունակության համար մեղքի հետ միասին կարևոր նշանակություն ունեն մաս շարժառիթն ու նպատակը՝ որպես սուբյեկտի հոգեկան ոլորտի կողմեր, ինչով բնութագրվում է վերջինիս

www.lawinstitute.am

անձը և նրա կողմից կատարված հանցագործությունը: Իսկ դա վերջիվերջո թույլ է տալիս լուծել հանցանք կատարած անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու խնդիրը, որոշել պետական հարկադրանքի կիրառման տեսակը և չափը, ինչը հանդիսանում է սուբյեկտի մեղսունակության որոշիչ սկզբունքներից մեկը:

5. Հանցանք կատարած անձի հուզական վիճակը

Հույզերը (հուզական վիճակը), ինչպես մյուս հոգեբանական երևույթները, իրենցից ներկայացնում են իրական աշխարհի արտացոլման տարբեր ձևեր: Ի տարբերություն ճանաչողական պրոցեսների, որտեղ շրջակա իրականությունը արտացոլվում է զգացողություններում, կերպարներում, պատկերացումներում, հասկացություններում, մտքերում, հույզերն ու զգացմունքները օբյեկտիվ իրականությունը արտացոլում են ապրումներում, որոնցում դրսևորվում է անձի սուբյեկտիվ վերաբերմունքը շրջակա աշխարհի առարկաների և երևույթների նկատմամբ: Այսպիսով, հույզերը մարդու ապրումներն են՝ կապված նրա վիճակի, նրա կողմից կատարվող արարքի, տեղի ունեցող իրադարձությունների հետ, որոնք ուղղված են առաջացած կարիքների բավարարմանը¹²:

Գրականության մեջ ընդունված է բաժանել հուզական վիճակի չորս հիմնական ձևեր.

- Զգացմունքներ. իրականության արտացոլման միջոցներից մեկը, որն արտահայտում է անձի սուբյեկտիվ վերաբերմունքը իր պահանջմունքների բավարարման հանդեպ, իր պատկերացումներին դրանց համապատասխանությունը կամ անհամապատասխանությունը:

- Կիրք. այն ուժեղ և տևական զգացողություն է:

• Տրամադրություն. այս վիճակը առանձնանում է իր տևողությամբ, կայունությամբ և հանդիսանում է բոլոր հոգեբանական պրոցեսների ֆոնը:

• Աֆեկտ. շատ ուժգին կարճաժամկետ հուզական վիճակ, որը ուղեկցվում է ներքին շարժիչ ուժով:

Քրեական իրավունքում կարևոր նշանակություն ունի աֆեկտը՝ որպես անձի հուզական վիճակի տեսակ:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 105-րդ և 114-րդ հոդվածներում որպես հոգեկան խիստ հուզմունքի

առաջացման պատճառ, ինչը հոգեբանության մեջ բնորոշվում է որպես ֆիզիոլոգիական աֆեկտ, նշվում են անօրինական բռնությունը, ծաղրածանակը, ծանր վիրավորանքը կամ այլ հակաիրավական կամ հակաբարոյական գործողությունները (անգործություն), ինչպես նաև տուժողի պարբերաբար դրսևորած հակաիրավական կամ հակաբարոյական վարքագիծը: Նշված հանցագործությունների հանցակազմում դրանք հանդիսանում են պարտադիր հատկանիշներ¹³:

Ընդունված է համարել, որ բռնությունը մարդու դեմ կիրառվող ֆիզիկական ներգործությունն է մկանային ուժի օգնությամբ կամ զենքի, նյութերի (ռադիոակտիվ, թունավոր, հոգեմետ և այլն), տաքության, էլեկտրամագնիսային պրոցեսների և այլնի միջոցով, ինչի հետևանքով պատճառվում է ցավ, մարմնական վնասվածքներ կամ մահ:

Իրավաբանական գրականության մեջ կան կարծիքներ, որ բացի ֆիզիկական բռնությունից գոյություն ունի նաև հոգեբանական բռնություն: Սակայն քրեական օրենքում բացակայում է «հոգեկան բռնություն» տերմինը: Առկա է «սպառնալիք» տերմինը (Քր. օր. 131-րդ, 132-րդ, 138-րդ, 139-րդ, 175-րդ հոդվածներ, 176-րդ հոդվածի 2-րդ մաս և այլն): Այն հանդես է գալիս որպես վնասելու դիտավորություն: Սպառնալիքը, ինչպես և բռնությունը, հանդիսանում է հանցագործության հանցակազմի ինքնուրույն հատկանիշ և չի միավորվում մեկ հասկացության մեջ: Վերոգրյալից, ինչպես նաև նորմի բառացի մեկնաբանությունից կարելի է եզրակացնել, որ բռնությունը՝ որպես հանցակազմի հատկանիշ, ենթադրում է մարդու նկատմամբ միայն ֆիզիկական ներգործություն:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 105-րդ և 114-րդ հոդվածներում որպես հոգեկան խիստ հուզմունքի առաջացման պայման նշվում է ծանր վիրավորանքը: Քրեական օրենսգրքում ծանր վիրավորանքի բնորոշումը տրված չէ: Մինչև վիրավորանքի հանցակազմի ապաքրեականացումը ՀՀ քրեական օրենսգրքով տրված էր հասարակ վիրավորանքի բնորոշումը, ըստ որի՝ վիրավորանքը ուրիշի պատիվն ու արժանապատվությունն անպարկեշտ ձևով ստորացնելն է:

Փաստորեն ներկայիս քրեական օրենսգրքում ընդհանրապես որևէ բնորոշում՝ կապված «վիրավորանքի» հասկացության հետ չկա: Ավելին, ըստ էության ծանր վիրավորանքը գնահատողա-

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

կան, արժեքավորող հասկացություն է: Այստեղից հետևում է, որ հասցված վիրավորանքը ծանր որակել-չորակելու հարցը որոշելու է կոնկրետ դեպքում վարույթն իրականացնող մարմինը (հետաքննության մարմին, քննիչ, դատախազ, դատարան), ինչը իհարկե չի կարելի արդարացված համարել, առավել ևս ՀՀ քրեական օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի լույսի ներքո:

Հոգեկան խիստ հուզմունքի վիճակ առաջացնող հակաիրավական այլ գործողությունները (անգործություն) տուժողի վարքագծի այն դրսևորումներն են, որոնք թեև չեն հանդիսանում բռնություն, ծաղրուծանակ կամ վիրավորանք, բայց բնութագրվում են հանցավորի կամ այլ անձանց իրավունքների կոպիտ ոտնահարմամբ:

Հակաբարոյական այլ գործողությունները բարոյականության նորմերին հակասող այն արարքներն են, որոնք կարող են հոգեկան խիստ հուզմունքի առաջացման հիմք հանդիսանալ: Օրինակ՝ կողոպուտը, բռնաբարությունը, գույքի դիտավորյալ ոչնչացումը¹⁴:

Աֆեկտը կարող է առաջանալ նաև անզգույշ հանցագործությունների պայմաններում: Օրինակ՝ դատական պրակտիկայում հանդիպել է հետևյալ իրավիճակը. Վ-ն ավտոմեքենան վարելու ընթացքում խախտում է ճանապարհային երթևեկության կանոնները, վրաերթի է ենթարկում փողոցով անցնող երեխային: Դեպքի վայրում գտնվող երեխայի հայրը, տեսնելով աղջկա վնասվածքները, նետվում է վարորդի ուղղությամբ և ծանր մարմնական վնասվածքներ պատճառում վերջինիս: Դատարանի դատավճռով երեխայի հոր գործողությունները որակվել են ՀՀ քրեական օրենսգրքի 114-րդ հոդվածով:

Օրենքով սահմանված չէ նաև տուժողի հակաիրավական վարքագծի բնորոշումը: Կարելի է եզրակացնել, որ որպես աֆեկտի առաջացման պատճառ կարող են լինել նաև այնպիսի գործողությունները, որոնք կապված են վարչական, քաղաքացիական, աշխատանքային օրենսդրությամբ նախատեսված իրավախախտումների հետ:

Այս կապակցությամբ անհրաժեշտ ենք համարում հիշատակել օրինակ Ռուսաստանի Դաշնության դատական պրակտիկայից: Այսպես. հակահամաճարակային բժիշկը, խոհանոցում խոհարարին տեսնելով կեղտոտ հագուստներով, վերջինիս նկատողություն է անում, ինչին ի պատասխան

խոհարարը վիրավորում է բժշկին: Բժիշկը անմիջապես տուգանում է տնօրենին: Վրդովված տնօրենը հայտարարում է, որ խոհարարը ազատված է աշխատանքից: Ինչպես հետագայում որակել է դատարանը, այս ոչ իրավաչափ վարչարարության հետևանքով խոհարարը աֆեկտի ազդեցության տակ մարմնական վնասվածքներ է հասցրել բժշկին:

Հանցավորի կողմից աֆեկտի առաջացման առիթ կարող է հանդիսանալ նաև տուժողի կողմից դրսևորված հակաիրավական կամ հակաբարոյական պարբերական վարքագծի կապակցությամբ առաջացած երկարատև հոգեճնշող վիճակը: Նման իրավիճակ կարող է ստեղծվել, ասենք, երբ հակաիրավական կամ հակաբարոյական գործողությունները ուղղված են հանցավորի մտերիմներին:

Դատական պրակտիկայում հանդիպում են դեպքեր, երբ աֆեկտի առաջացման առիթ է հանդիսանում նաև անձանոթ անձի դեմ կատարվող հակաիրավական կամ հակաբարոյական վարքագիծը: Մասնավորապես. ավարտական երեկոյի ժամանակ ինչ-որ անձանոթ մոտենում է մի աղջկա և գռեհիկ ձևով հրավիրում պարի. ստանալով կտրուկ մերժում՝ անձանոթը հարվածում է աղջկա դեմքին: Այս ամենին ներկա գտվող մի տղա, ստեղծված տեսարանից ազդված, չկարողանալով տիրապետել իրեն, դանակով հարվածում է անձանոթին: Դատարանը արարքը որակում է ՌԴ քրեական օրենսգրքի 110-րդ հոդվածով:

Դատական պրակտիկայում հաճախ են հանդիպում դեպքեր, երբ աֆեկտի առաջացման հիմք է հանդիսանում անգործունակ անձանց հանրորեն վտանգավոր գործողությունները¹⁵:

Հոգեբանության մեջ ընդունված է աֆեկտը բաժանել հետևյալ տեսակների՝ բարկության, ատելության, վախի, սարսափի, ուրախության: Դատական պրակտիկայում առավել հաճախ հանդիպում են բարկության և վախի աֆեկտները:

Բարկության աֆեկտը համարվում է պաշտպանական ռեֆլեքսի տարատեսակ և ունի ազդեցիվ բնույթ: Վախի աֆեկտը առաջանում է տարբեր իրավիճակներում, որոնք ստեղծում են զգալի վտանգ (իրական կամ երևակայական) անձի առավել կարևոր արժեքների նկատմամբ: Այն անմիջականորեն կապված է պաշտպանողական ռեֆլեքսի հետ: Այս հոգեվիճակում կատարված գործողությունները կրում են զուտ պաշտպանողական

www.lawinstitute.am

բնույթ և ուղղված են վտանգի չեզոքացմանը:

Վերոգրյալից կարելի է եզրակացնել, որ արաքը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 105-րդ և 114-րդ հոդվածներով որակելու համար որպես հանցակազմի պարտադիր հատկանիշ են հանդես գալիս բարկության աֆեկտը և ատելության աֆեկտը, իսկ եթե բռնության համար հիմք է հանդիսացել վախի աֆեկտը, ապա անձի պաշտպանողական գործողությունները պետք է համարվեն իրավաչափ:

Վերջաբան

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ կարելի է ևս մեկ անգամ ընդգծել, որ հանցագործության շարժառիթը, նպատակը և հույզերը էական նշանակություն ունեն քրեական պատասխանատվության համար:

Նպատակը նախ և առաջ կարող է լինել հանցագործության հանցակազմի հիմնական (կոնստրուկտիվ) հատկանիշ, որի բացակայությունը կնշանակի նաև համապատասխան հանցակազմի բացակայություն: Օրինակ՝ բանդիտիզմի հանցակազմը (ՀՀ քր. օր. 222-րդ հոդված) կլինի միայն այն դեպքում, եթե կազմակերպված զինված խումբ (բանդա) ստեղծելը, այդպիսի խումբ դեկավարելը կամ բանդայի կողմից կատարվող հարձակումներին մասնակցելը կատարվել է անձանց կամ կազմակերպությունների վրա հարձակվելու նպատակով:

Երկրորդ. հանցագործության նպատակը կարող է հանդես գալ որպես պարտադիր հատկանիշ հանցագործությունը ծանրացնող հանգամանքներով որակելու համար: Այսպես, այլ հանցանքը թաքցնելու կամ դրա կատարումը հեշտացնելու նպատակով կատարված սպանությունը (ՀՀ քր. օր. 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 11-րդ կետ) հնարավոր է քրեական օրենսգրքի նշված հոդվածով որակել միայն, եթե սպանությունը կատարվել է հանցակազմում նշված նպատակով:

Երրորդ. հանցագործության նպատակը կարող է հանդես գալ որպես մեղմացնող կամ ծանրացնող հանգամանք պատիժը նշանակելիս: Այսպես, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 63-րդ հոդվածում նշված պատասխանատվությունը և պատիժը ծանրացնող հանգամանքների թվում առկա է նաև հանցանքն այլ հանցագործությունը թաքցնելու կամ դրա կատարումը հեշտացնելու նպատակով կատարելը:

Բացի վերոգրյալից՝ նպատակը և շարժառի-

թը ունեն նաև էական նշանակություն հանցագործությունների կանխման համար: Բացահայտելով հանցագործության իրական նպատակը և շարժառիթը՝ հնարավոր է կատարել համապատասխան վերլուծություններ, մշակել ռազմավարություն կոնկրետ հանցագործությունների կանխման ուղղությամբ:

Այս նույն համտեքստում դրսևորվում է նաև հանցագործության շարժառիթը, որը ևս կարող է հանդես գալ որպես հանցագործության հանցակազմի հիմնական (կոնստրուկտիվ) հատկանիշ, որի բացակայությունը կնշանակի նաև համապատասխան հանցակազմի բացակայություն: Այսպես, պաշտոնեական լիազորությունները չարաշահելու (ՀՀ քր. օր. 308-րդ հոդված) հանցակազմը առկա կլինի միայն այն դեպքում, եթե դա կատարվել է շահադիտական, անձնական այլ շահագրգռվածությունից կանխմբային շահերից ելնելով: Նշված արաքը այլ շարժառիթով կատարվելու դեպքում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 308-րդ հոդվածի հանցակազմը կբացակայի:

Երկրորդ. շարժառիթը կարող է հանդես գալ որպես պարտադիր հատկանիշ հանցագործությունը ծանրացնող հանգամանքներով որակելու համար: Այսպես, եթե սպանությունը կատարվել է խանդի շարժառիթով, ապա այն պետք է որակել որպես հասարակ սպանություն (ՀՀ քր. օր. 104-րդ հոդվածի 1-ին մաս): Իսկ եթե սպանությունը կատարվել է խուլիգանական դրդումներով, այն կորակվի ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 10-րդ կետով՝ ծանրացուցիչ հանգամանքներով կատարված սպանություն:

Երրորդ. հանցագործության շարժառիթը կարող է հանդես գալ որպես մեղմացնող կամ ծանրացնող հանգամանք պատիժը նշանակելիս: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 63-րդ հոդվածում նշված պատասխանատվությունը և պատիժը ծանրացնող հանգամանքների թվում առկա է հանցանքն ազգային, ռասսայական կամ կրոնական ատելության, կրոնական մոլեռանդության, այլ անձանց իրավաչափ գործողությունների համար վրեժի շարժառիթներով կատարելը:

Շարժառիթը, բացի նրանից, որ ունի կարևոր նշանակություն քրեական պատասխանատվության համար, ունի նաև էական ապացուցողական նշանակություն հանցագործության բացահայտման համար: Հանցագործության իրական

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

շարժառիթի հայտնաբերումը դիտվում է որպես կատարված արարքի օբյեկտիվ իրականությունը բացահայտելու անհրաժեշտ պայման, առանց որի հնարավոր չէ տալ հանցագործության իրական նկարագիրը: Եթե հանցագործության շարժառիթը բացահայտված չէ, ապա քննիչն ու դատարանը չեն կարող հանգել միանշանակ եզրակացությունների այն մասին, թե ինչպիսի կոնկրետ հանցագործության հետ նրանք գործ ունեն: Օրինակ, եթե ուրիշի գույքը ոչնչացնելը կամ վնասելը կատարվել է խուլիգանության զուգորդմամբ, ապա այն վերածվում է խուլիգանության, կամ արարքը արտաքին հատկանիշներով թվում է սպանություն, սակայն շարժառիթը որոշելուց հետո վեր է ածվում անհրաժեշտ պաշտպանության:

Այս կապակցությամբ հանցագործության շարժառիթը, նպատակը և հույզերը բացահայտելու անհրաժեշտությունը որոշ չափով ամրագրված է նաև քրեադատավարական օրենսդրությամբ: Այս հատկանիշները պետք է համարվեն յուրաքանչյուր քրեական գործով բացահայտման ենթակա պարտադիր պայման, անկախ այն հանգամանքից՝ նրանք համարվում են համապատասխան հանցագործության հանցակազմի պարտադիր հատկանիշ, թե ոչ: Քանի որ առանց դրա հնարավոր չէ ոչ միայն որոշել հանցագործության որակման հարցը, այլև առաջնորդվել պատասխանատվության անհատականացման սահմանադրական սկզբունքով:

¹ Якушин В.А. “Значение мотива и цели для субъективного вменения”. Вестн. Моск. Ун-та. Серия 11, Право, 1995, №6. С. 48.
² Юридический энциклопедический словарь, М., 1984, С.179.
³ Юридический энциклопедический словарь, М., 1984, С.179.
⁴ ՀՀ քրեական իրավունք: Ընդհանուր մաս.-Երևանի պետ. համալս. հրատ. 2003թ.- էջ 223:
⁵ Криминология, М., 1988, С.133-136.
⁶ Гиляев Ф.Г. “Социально-психологические и криминологические аспекты вины”. Уфа, 1978, С.10.
⁷ Маркс К., Энгельс Ф, Соч. Т.23, С.189.
⁸ Зеленинский А.Р. “Осознаваемое и неосознаваемое в преступном поведении”. Харьков, 1986, С.49.
⁹ Волков Б.С. “Проблема воли и уголовная ответственность”. Казань, 1965, С.39-40.
¹⁰ Брайнин Я.М. “Уголовная ответственность и ее основания в советском уголовном праве”. М., 1963, С.233.
¹¹ Якушин В.А. “Ошибка и ее уголовно-правовое значение”. Казань, 1982.
¹² Чуфаровский Ю.В. Учебник для вузов - “Юридическая психология”. М., 1998 г. С.59.
¹³ Подольный Н.С. “Сильное душевное волнение и аффект” // Законность, 2000, N3, С.36.
¹⁴ Ткаченко Т.И. “Уголовно-правовое значение аффекта” // Законность, 1995, N10, С. 18-20.
¹⁵ Иванов Н.В. “Уголовная ответственность лиц с аномалиями психики” // Государство и право, 1997, N3, С.72-79.

Գրականության ցանկ

Գրականություն հայերեն լեզվով:

1. Մարդու իրավունքերի և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիա:
2. ՀՀ Սահմանադրություն:
3. ՀՀ քրեական օրենսգիրք:
4. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրք:
5. ՀՀ Քրեական իրավունք: Ընդհանուր մաս: Խմբագրությամբ Գ. Ս. Ղազինյան: Երևան 2003թ ԵՊՀ հրատ.:
6. ՀՀ Քրեական իրավունք: Հատուկ մաս: Խմբագրությամբ Գ. Ս. Ղազինյան: Երևան 2004թ ԵՊՀ հրատ.:
7. Կրիմինալոգիական հետազոտությունների մեթոդիկա: Ա. Գարուզյան: Երևան 2001թ. ԵՊՀ հրատ.:

Գրականություն ռուսերեն լեզվով:

1. Конституции РФ
2. Уголовный кодекс РФ
3. Уголовный кодекс РСФСР
4. Уголовное право России. Части Общая и Особенная: учебник / Под ред. А. И. Рагоа. М., 2008.
5. Якушин В.А. “Значение мотива и цели для субъективного вменения”, Вестн. Моск. Ун-та. Серия 11, Право, 1995.

6. Юридический энциклопедический словарь, М., 1984.
7. Криминология, М., 1988.
8. Гиляев Ф.Г. “Социально-психологические и криминологические аспекты вины”, Уфа, 1978.
9. Маркс К., Энгельс Ф, Соч. Т.23.
10. Зеленинский А.Р. “Осознаваемое и неосознаваемое в преступном поведении”, Харьков, 1986.
11. Волков Б.С. “Проблема воли и уголовная ответственность”, Казань, 1965.
12. Брайнин Я.М “Уголовная ответственность и ее основания в советском уголовном праве”, М., 1963.
13. Якушин В.А. “Ошибка и ее уголовно-правовое значение”, Казань, 1982.
14. Чуфаровский Ю.В. Учебник для вузов, “Юридическая психология”. М., 1998.
15. Подольный Н.С. “Сильное душевное волнение и аффект” // Законность, 2000, N3.
16. Ткаченко Т.И. “Уголовно-правовое значение аффекта” // Законность, 1995, N10.
17. Иванов Н.В. “Уголовная ответственность лиц с аномалиями психики” // Государство и право, 1997, N3.
18. Нерсесян В.А. “Неосторожная вина: проблемы и решения” // Государство и право, 2000, N4.

РЕЗЮМЕ

Факультативные признаки субъективной стороны состава преступления

Факультативные признаки субъективной стороны состава преступления имеют тройное правовое значение:

1) если мотив, цель и эмоции указаны в диспозиции конкретной статьи Особенной части УК в качестве обязательного признака, то их исключение (игнорирование) разрушает сам состав. Так, дезертирством (ст. 362 УК) можно считать только такое самовольное оставление части или места службы, которое совершается в целях уклонения от прохождения военной службы. По ст. 105 УК за убийство, совершенное в состоянии сильного душевного волнения, можно привлекать лишь в случае установления у лица обязательного для этой статьи признака - состояния физиологического аффекта;

2) факультативные признаки могут выступать в качестве квалифицирующих обстоятельств конкретного состава преступления. Их присутствие превращает простой состав в квалифицированный. Так, ч. 1 ст. 104 УК предусматривает наказание за умышленное убийство без отягчающих или смягчающих обстоятельств (простой состав). Пункт 10 части 2 этой же статьи предусматривает ответственность за убийство из хулиганских побуждений. Здесь мотив превратил простой состав убийства в квалифицированный со значительным ужесточением наказания;

3) если мотив, цель и эмоции не указаны в статьях УК ни в качестве обязательных, ни в качестве квалифицирующих признаков, то их установление по конкретному уголовному делу должны быть учтены органами уголовного преследования и судом при индивидуализации наказания.

SUMMARY

Optional features of the subjective side of crime

Optional features of the subjective side of crime have legal significance threefold:

1) If the motive, purpose and emotion are in the disposition of a specific article of the Criminal Code as a mandatory feature, their exclusion (ignoring) destroys the very composition. Thus, desertion (Article 362 of the Criminal Code) can be considered only such absence without leave or place of service, which is done in order to avoid military service. According to Art. 105 of the Criminal Code for murder committed in the heat of passion can be involved only in case of a person with a mandatory attribute for this article - the state of physiological affect;

2) Optional features can act as aggravating circumstances of the corpus delicti. Their presence makes the simple structure of a qualified. Thus, Part 1, Art. 104 of the Criminal Code provides for punishment for murder with no aggravating or mitigating circumstances (simple structure). Item 10 of Part 2 of the same article provides responsibility for the killing of hooliganism. It will turn into a part of the motive in the murder qualified with a significant tightening of penalties;

3) if the motive, purpose and emotion are not specified in the articles of the Criminal Code or as required or as aggravating circumstances, their establishment in a particular criminal case to be considered by the prosecution and the court in individualization of punishment.